

Лідія Гулько

З флером містики

63. Що значить «містичний»?

— Надсвідомий.

Митрополит Володимир «Благословіть запитати»

... духовні вогні прадавнини

Відлуння гори Сінай у Києві

У газеті «Урядовий кур'єр» прочитала замітку про те, що на Сінайському півострові в монастирі святої Катерини виявлено рукопис батька медицини Гіппократа. Знахідку датовано шостим століттям. На шкурі, крім послання Гіппократа, два рецепти невідомих авторів та малюнки лікарських рослин. Вони нанесені поверх первинного, але стертого тексту Старого Заповіту (неповний) і Нового (майже повний). Тобто пергамент являє собою палімпсест. Повідомлення зачепило мене, адже досліджувала рукопис, привезений із монастиря святої Катерини. Прочитане викликало роздуми про роль гори Сінай в історії людства, зокрема писемності.

1. Сінай (в перекладі «скалистий») — гора на півдні Сінайського півострова. Вона у складі Хориву, гірського хребта, і є його вершиною. На Хориві в купині, яка горіла і не згоряла, Моїсею, що пас отару, явився Господь Бог. Він наказав чоловіку очолити єврейський народ і вивести його з єгипетського полону. Моїсей передав євреям волю Всевишнього. Лише після десятого покарання Єгипту фараон дозволив євреям вийти за межі Єгипту для поклоніння своїм богам.

Прямуючи до Землі Обітованої, євреї третього місяця підійшли до гори Сінай. Вони перебували в районі гори круглий рік. Там відбувалися дивні речі. Тоді людство отримало від Господа Бога моральний закон. Через це Сінай називають горою Божою, або горою Іегови. Жодну гору на Землі за значенням і важливістю не зрівняти з горою Сінай. Вона у довгому списку перша.

2. Цікаво, що в Палестині, західніше Старого Єрусалима, є пагорб Сіон. Його назва співзвучна з назви Божої гори на Сінайському півострові. Землю з названим пагорбом Давид відвоював у євусеян. Тут цар збудував своє місто. Саме від Сіона почав розростатися Єрусалим. Згідно зі Старим Заповітом звідси прийде спасіння для Ізраїлю.

Майже дві тисячі років тому Христос в'їхав у

Єрусалим на осляті, що належав дочці сіонській. Після розп'яття Христа Його учні отримали від Нього наказ: «Сидіть у місті, аж поки не одягнетесь силою з висоти» (Єв. від Луки, 24:49). У Сіонській горниці на апостолів та Діву Марію зійшов Святий Дух. Це велике дійство відбулося на п'ятдесятій день після Воскресіння Христа і на десятій — після Його Вознесіння на Небо.

3. Священні спогади про ветхозавітні дива, Моїсея, Іллю, малозаселеність півострова та мовчання гір дивували й притягували пустельників. У IV ст. подвижники сінайські творили молитви у своїх скитах. У суботу ввечері вони збиралися у храмі, що за переказами побудувала цариця Єлена. Храм стояв на місці, де Бог явився пророку Моїсею в купині. У спільній молитві браття проводили ніч, а в неділю вранці причащалися Святих Таїн. У IV–V ст. на пустельників нападали сарацини. Багато з них прийняли мученицьку смерть. Усе ж, незважаючи на несприятливі умови, в V ст. гора засіяна скитами. Жили тут переважно грецькі монахи. Приходили й єгипетські християни з причини переслідувань. Переховувалася в печері й свята великомучениця Катерина.

У VI ст. до гори прибув Іоанн, якому пішов шістнадцятий рік. Його духовним сходженням дев'ятнадцять років керував авва Мартирій. Після

смерті наставника Іоанн мовчав сорок років. На сімдесят п'ятому році преподобного поставили ігуменом монастиря. Йому належить праця «Лествица», що є керівництвом для тих, хто звершує подвиг усамітнення і, охоплений вогнем божественним, славить Царя Небесного.

У середині VI ст. сінайські монахи придбали мощі святої Катерини. Вони звернулися до імператора Юстиніана, що благоволив до святих місць, з просьбою побудувати укріплений монастир. За наказом Юстиніана таку будівлю з капітальним укріпленням звели у підніжжя гори Сінай на висоті 1570 метрів. На цьому місці монастир існує й сьогодні. Він серед найдавніших чоловічих монастирів у світі. Перша його назва — Преображення, або Неопалима Купина.

Розказують: ці місця добре знав Магомет. Пророк розпорядився, щоб його воїни не порушували пустельникам тиші й не обкладали їх податками. Дійсно, після захоплення цих місць магометанами, з їхнього боку не чинилось насилля.

У зв'язку з тим, що в XI ст. поширилося визнання святої Катерини, то монастир дістав нову назву — монастир святої Катерини.

У 2002 році монастирський комплекс ЮНЕСКО занесений до списку Всесвітньої спадщини.

4. Коли переглядаєш фотографії, викладені паломниками в Інтернеті, на яких відбитий Сінай, то бачиш руді хребти, обпалені сонцем. Гори, гори... Ні джерела, ні річечки, ні дерева, ні тваринки, ні пташечки, ні людини. Шлях, що веде на вершину Сінаю, розказують, неймовірно важкий. Із старих видань відомо, що на Горі було два майданчики. На тому, що північніше, невелика церква в честь Преображення Господнього, на другому — мусульманський храм. У скалі за церквою показували місце, де Моїсей спілкувався з Господом Богом.

Якщо Гора являє собою сувору пустиню, то в її підніжжі інший вимір. Тут прекрасний клімат, а землетруси — рідкісне явище. Ростуть духмяні трави, сикомори, кипариси, пальми, оливкові й фігові дерева. Із тварин водяться козероги, антилопи, борсуки, орли, перепілки. Морові хвороби обходять Сінай стороною.

У садку монастиря святої Катерини зріють смачні плоди. На терасах монахи вирощують яблуні, груші, гранати, абрикоси, вишні, виноград. На них великий попит у Каїрі. На початку ХХ ст. монастирський садок називали кращим у Європі.

5. Із названим монастирем руська земля мала плідний зв'язок. У середині ХVІІІ ст. у Києві відкрили двір для постояльців монастиря святої

Катерини. Духовенство і вчені з Росії відвідували монастир з метою дослідження багатих архівів бібліотеки, складання каталогів ікон та книг. Велику роль у дослідженні цих місць та збереженні культурного надбання відіграло Православне Палестинське товариство. Члени товариства публікували свої праці, зокрема російською мовою.

Завдяки тому, що монастир святої Катерини ніколи не був пограбований, то на сьогодні в його архівах величезна кількість рукописів та ікон.

Зібранням ікон унікальне. Деякі з них створені в ранній візантійський період. Серед таких сирійські та палестинські ікони VIII–IX століть. Ікони писали грецькі, грузинські, сирійські, коптські майстри. Завдячуючи тому, що з VII ст. монастир перебував поза Візантійською імперією, він не постраждав через іконоборство. У колекції дванадцять ікон найдавніших. Вони написані в VI ст. восковими фарбами.

6. Декілька енкаустичних ікон, написаних у доіконоборчу епоху, 1850 року перевіз до Росії архімандрит Порфирій Успенський (1804–1885), дослідник православ'я в країнах Сходу. Ікони зберігаються в Києві, Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. До Музею ікони надійшли 1941 року.

Взимку 2016 року я відвідала музей Ханенків,

розглядала візантійські ікони, що віднесені до VI–VII століть. Для цих ікон Музей відвів окрему залу. У колекції чотири воскові ікони: Іоанн Предтеча, Святі Сергій та Вахх, Богоматір з немовлям, Мученик та Мучениця.

7. Неоціненне значення для історії Сінайської бібліотеки. Вона уступає хіба що Апостольській бібліотеці у Ватикані. Бібліотеку в монастирі відкрили 1734 року за архієпископа Никифора.

Російський паломник А. Уманець, який у 1843 році побував у бібліотеці, залишив про неї такий спогад: «...находится в особой небольшой комнате с полками вокруг по стенам. Книги на полках расположены в полном беспорядке, местами навалены кучами и очень заметно, что люди, иногда их перебиравшие, не были здешними хозяевами, а торопились как можно скорее окончить эту переборку, и поэтому бросали их куда попало: дело без сомнения путешественников, из которых каждый, вовсе не заботясь о сохранении здесь порядка, и будучи сотым посетителем библиотеки, перебирал книги в свою очередь с желанием и надеждой отыскать какую-нибудь неизвестную дотоле рукопись, и правдой или неправдой, увезти её с собой».

8. Напевно, в Сінайській бібліотеці й згодом, через 30 років, не відбулося позитивних змін у плані порядку. Отак, від 3 серпня до 18 вересня 1870 року в ній трудився (укладав систематичний каталог грецьких пам'яток) архімандрит Антонін (Андрій Іванович Капустін, 1817–1894), вихованець Київської духовної академії. Якимось чином Антонін придбав рукопис із глаголичним текстом. Нині цей рукопис називають «Київськими глаголичними листками», за місцем його зберігання.

9. Глаголиця — одна з абеток старослов'янської мови. Назва походить від слова «глаголати», що церковнослов'янською означає «говорити». У IX ст. в глаголиці було орієнтовно 40 літер. Вони відтворювали майже ті самі звуки, що в кирилиці. Глаголицю дехто з учених вважає попередницею старослов'янської абетки, створеної у IX ст. Кирилом-Філософом. У процесі еволюції форма глаголичних літер зазнавала змін. Тексти, що дійшли до нас, написані кутастрою або круглою глаголицею.

«Київські глаголичні листки» (далі — Листки) зберігаються у Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського. У Листках пульсує жива мова Моравії, можливо, Північної Паннонії IX — X ст. Учені доводять, що даний список рукопису

складений XI ст., а оригінал написаний у кінці IX ст. Кажуть, що в тексті відбитий перехідний діалект між чесько-моравським і староукраїнським.

10. Ця книжка малого, восьмеричного формату, популярного у VIII–IX ст. Оправа (картон) обтягнута темно-зеленим дорогим сап'яном, на якому золотом тиснено орнамент. Форзаци з блискучого жовтого паперу. На першій сторінці рукою дарителя виведено «Въ бібліотеку Кіевской Духовной Академіи. Іерусалимъ. 2 Маія 1872 г.». Після першого форзаца і перед другим вміщено по два аркуші матового світло-коричневого паперу. На першій парі листочків бачимо глаголичну абетку та кириличні відповідники глаголичних букв. Унизу третьої сторінки глаголичними буквами почерком дарителя виведено: «Іерусалімъ. Антонинъ». Друга пара листочків чиста, унизу четвертої сторінки даритель зазначив: «Въ сей книжке семь пергаментныхъ листиковъ». Паперові аркуші нагадують внутрішню обкладинку пергаментного рукопису. Оправлено пам'ятник у Єрусалимі восени 1870 року. Про це повідомив Капустін.

Пергамент непогано зберігся і все ще зберігає хвилястість. Аркуші цупкі, пружні, тонкі, розліновані гострим предметом. Глаголичні літери написані під лініями. Чорнило чорного кольору,

однак на першій сторінці — коричневого (гадаю, чорнило вицвіло через те, що книга довгий час була розкритою на цій сторінці). Заголовки написані червоною фарбою, можливо, суриком.

Почерк — напівкруглий маюскул, що є найдавнішим типом глаголичного письма. Перша сторінка, що починається словом «Братіє», є уривком із апостольських читань. Решта тексту — зібрання західно-християнських мес — місал, перекладених із латинської мови.

Листки піддавалися висококваліфікованій експертизі. Аналіз барвників, пергаменту свідчить, що це пам'ятник слов'янської писемності.

11. Вартість Листків, як духовного пам'ятника давнини, така висока, що не всім ученим дозволяють з ними працювати. Інші послуговуються факсиміле. Треба сказати, що палеографи раніше користувалися факсимільною публікацією Листків 1890 року. Та через обмежений наклад ця книга була важкодоступною. Подарунком для любителів давніх словес стало факсимільне видання Листків 1983 року, яке підготувало до друку видавництво АН УРСР «Наукова думка».

У Музеї книги і друкарства України, у відділі рукописної книги, представлена копія цієї золотої книги старовини. Передусе їй блискуче дослідження

Василя Васильовича Німчука. Учений прискіпливо дослідив глаголичний текст і матеріал, на якому його написано. Також проаналізував усі досі відомі дослідження про пам'ятку. Виділив дослідження Хамма, як глибоке і таке, що заслуговує на увагу. (Хоча увесь жар душі Хамм кинув на те, щоб довести неавтентичність глаголичних листків.) Пан Василь висловив сподівання, що нове факсиміле буде гарним подарунком для вчених і що, нарешті, розвіються хмари непорозуміння, які носяться над цими письменами.

Ось такі асоціації та спомини викликала невелика публікація в газеті «Урядовий кур'єр».

Використана література

Біблійний атлас. — К.: СЕТЕКС — ЛТД, 1994.

Газета «Источник веры», № 6 (49), июнь 2017.

Газета «Урядовий кур'єр», 11 липня 2017.

Гулько Л. Таємничі знаки, або Біля витоків української писемності. — Миколаїв, вид-во Ірини Гудим, 2015.

Иллюстрированная полная популярная библейская энциклопедия. Труд и издание архимандрита Никифора. — М., 1891.

Лествица преподобного Иоанна, Игумена горы Синайской. — Изд. 2-е. — К.: Типография

Киево-Печерської Лаври, 2001.

Святе Письмо.

http://biblikos.org.ua/old_site/html_site/staryj_zapovit/istoriji/gora_sinajska.php

Липень 2017 року

Учителі слов'ян Кирило і Мефодій

Святі рівноапостольні Кирило і Мефодій принесли слов'янам Слово Боже, написане зрозумілою для них мовою. Спільний подвиг братів, направлений на просвітлення слов'ян, спонукав Христову Церкву Сходу і Заходу вшановувати їхню пам'ять в один день. Закономірно, що саме цього дня, 24 травня, в Україні відмічають День слов'янської писемності і культури.

1. Поширенню писемності серед слов'ян сприяла християнська релігія. Відомо, що апостол Павло, вихований в Єрусалимі, подорожував з цією метою містами Європи. Святий заснував церкви у Коринті, Філіппі, Солуні. У названих містах він підготував учнів, які продовжували його справу. Апостол залишав своїм учням книжки, переписувався з ними.

Пізніше, у 395 році, християнська церква

розпалась на римсько-католицьку, очолювану Ватиканом, та греко-православну з центром у Візантії. Мовою першої було обрано латиницю, другої — грецьку мову і грецьке письмо. Розкол вплинув на розвиток писемності серед східних слов'ян.

2. Цінні знання про слов'ян отримуємо з руських списків XII ст.

Розгортаю «Повість минулих літ Нестора, чорноризця Феодосієвого монастиря Печерського, звідки пішла Руська земля, і хто в ній почав спершу княжити, і як Руська земля постала». Дізнаюсь, що Яфетове потомство норики, або слов'яни осідало повздовж Дунаю. (Нині це територія Угорщини і Болгарії.) Далі слов'яни розселилися по річці Морава. Їх там називали моравами і чехами. Під натиском волохів дунайські слов'яни осіли на Віслі і прозвалися ляхами. Від цих ляхів пішли поляни. Інші ляхи прозвалися лютичами, мазовшанами, поморянами. Так само ті поляни, які осіли по течії Дніпра, назвалися полянами. А ті, що осіли в лісах, — древлянами. «...А другі сіли межі Прип'яттю і Двіною і назвалися дреговичами; а інші сіли на Двіні і назвалися полочанами — од річки, яка впадає в Двіну і має назву Полота; од сеї річки вони прозвалися полочанами. Слов'яни ж сіли довкола озера Ільменя, прозвалися своїм

іменем — словенами; і зробили вони город, і назвали його Новгородом. А другі ж сіли на Десні, і по Сейму, і по Сулі і назвались сіверянами.

І так розійшовся слов'янський народ, а від його імені й дістали свою назву слов'янські письменна.»

Здавна по Дніпру проходила «путь із Варягів у Греки, а із Греків у Варяги». Апостол Андрій із Корсуня дійшов до київських гір. Він благословив гори сі і поставив хреста. На сьому місці «опісля постав Київ». Серед полян виділялася родина, до якої належали брати Кий, Щек і Хорив та сестра Либідь. «І сидів Кий на горі, де нині узвіз Боричів».

Слов'янський люд на Русі складався з племен полян, деревлян, новгородців, полочан, дреговичів, сіверян, бужан, волинян, уличів і тиверців. «...Сиділи по другому Бугу і по Дніпру; сиділи вони також поблизу Дунаю. І було множество їх, бо сиділи вони по Бугові й по Дніпру аж до моря, і єсть города їх і до сьогодні. Через те називали їх греки «Велика Скіфія». ...Усі племена мали ж свої обичаї, і закони предків своїх, і заповіти, кожне — свій норів.»

Болгари прийшли від хозар. Оселилися вони по Дунаю і почали утискати слов'ян. «...Коли почав Михайло цесарствувати, стала називатися наша земля — Руська земля».

858 року Михайло-цесар пішов на болгар.

Військо цесаря рухалося сушею і морем. Болгари зрозуміли, що не зможуть протистояти силі Михайла, дали згоду покоритися грекам і охреститися. Тоді запанував мир між двома країнами.

До слова, візантійський імператор Михайло III зійшов на трон 21 січня 842 року ще малою дитиною.

3. У середині першого тисячоліття слов'янські племена, що заселяли Центральну і Східну Європу, південними окраїнами межували з Грецією, Італією та Візантією. Ці країни в той час мали високу цивілізацію, користувалися буквеним письмом.

Слов'янські племена характеризувалися войовничими рисами, тож постійно порушували кордони південних сусідів. Для того щоб їх стримати й окультурити, Рим і Візантія через місіонерів почали схиляти «варварів» до християнської віри. Першими усвідомили необхідність увійти в лоно християнської церкви ті слов'яни, які тісно стикалися з європейським культурним світом. На початку IX ст. слов'яни почали приймати християнство.

Найяскравішими зірками серед місіонерів по праву вважають рідних братів Кирила і Мефодія. Їх називають рівноапостольними, слов'янськими просвітителями. Вони є авторами письма, прямого

попередника нашого сучасного алфавіту. Кирило і Мефодій відстоювали самобутність слов'янської культури. Ними було підготовлено ґрунт для розквіту давньослов'янської літератури.

Кирило (у миру Костянтин) народився 826 року. Мефодій (у миру Михайло), народився у 820 році. За переказами батько майбутніх просвітителів походив від болгар, а мати від греків. Росли брати у Македонії, а саме в портовому місті Солунь. Це місто досить унікальне. Половина мешканців у ньому греки, а половина слов'яни. Виходить, брати мали змогу не лише добре вивчити болгарську, грецьку і слов'янську мови, але й чути на вулицях портового міста інші мови.

Треба сказати, що з утворенням Візантії грецьке місто Солунь набуло вигідного геополітичного статусу. Ще б пак! Місто стояло на перетині доріг, які вели з Константинополя в Рим та з Афін до Причорномор'я. Після захоплення арабами Антіохії та Олександрії сюди переселилося чимало південних слов'ян та циганів.

4. Хлопці підросли і покинули батьківський дім. Михайло пішов слідами свого батька: служив у війську. У 27 років обіймав посаду воєводи в одній візантійській провінції, де мешкали слов'яни. Незважаючи на молодий вік, Кирило зарекомендував себе розумним і справедливим

правителем. Розказують, що й зовнішність мав досить привабливу. Високий, дужий чоловік. Дивився на людей привітно, ховаючи лагідну усмішку в кучерявій русій бороді. Аж раптом суєтне життя почало Кирила втомлювати і дратувати. Він добровільно покинув службу, осів у монастирі. У 37 років прийняв постриг та ім'я Мефодія.

Як зовнішністю, так і вподобаннями молодший брат відрізнявся від старшого. Костянтин блідий і худорлявий, з чорними очима, що горіли мов жарини. А ще Костянтин, що характеризувався великими розумовими здібностями, надзвичайно любив читати книги. Цікаво, що семирічною дитиною йому приснився віщий сон. Ніби то повинен був вибрати собі дружину з усіх дівчат міста. Костянтин вибрав, звичайно, найпрекраснішу. Вона називалася Софія, або Мудрість. Феноменальна пам'ять і блискучі здібності хлопчика вповні розкрилися в школі. Згодом він закінчив Магнаврський університет і вищу школу в Царгороді при дворі імператора Михайла III. Здобувши гарну освіту, Костянтин викладав філософію. Потім працював патріаршим бібліотекаром у Константинополі. Прославився юнак під час богословських диспутів із вождем іконоборців (колишнім патріархом Аммієм), над яким отримав блискучу перемогу.

У ролі місіонера і проповідника Костянтин побував у Сирії, Криму, Хазарії. Коли повертався від хозар, то завернув до Херсонесу, заселеного готами. Допитливий місіонер (його називали Філософом) звернув увагу на книгу, якою послуговувався в церкві руський священник.

Сучасні вчені доводять: та книга була написана візантійським скорописом; грецькі літери в ній передавали живу слов'янську мову. Книга запала в серце молодому місіонеру. Він її згадає, коли розроблятиме для слов'ян абетку.

Великосвітське життя гнітило Костянтина, вселяло в його душу неспокій. Врешті-решт він покинув імператорський двір. Прихисток знайшов у монастирі біля старшого брата. Так само, як Мефодій, усамітнися, молився.

5. Духовний скарб не перебуває без руху, без користі для людей. Чоловік сміливий і мудрий, як і той, що має світлий розум, високу освіту і дар блискучого промовця, у всі часи затребувані. У 850 році візантійський імператор і патріарх направляють братів з місією до Болгарії. Там переконливою проповіддю брати схилили багатьох язичників до християнства. Після у складі імператорських місій брати побували у різних країнах. Цікава деталь: для того, щоб вести дискусії зі злісними язичниками, Костянтин вивчав їхні

мови. Блискучий полеміст, він володів даром переконувати людей. У вільний від промов і молитов час брати трудилися, перекладаючи грецькі книги.

6. Наприкінці 862 року до Константинополя прибули послы з Моравії. Треба сказати, що моравська верхівка прийняли християнство ще три десятиліття тому. Проте у Моравії дуже активно діяли латинські місіонери. Представники Ватикану проповідували Святе Письмо латиницею, не переймаючись тим, що їхня мова не зрозуміла місцевому населенню. Моравський князь Ростислав прагнув здобути незалежність для своєї країни. Отож послы просили візантійського імператора Михайла III прислати до Моравії учителя, котрий викладав би православну віру зрозумілою для слов'ян мовою. (Моравія — частина території сучасної Чехії.)

Виконання цього важливого завдання імператор покладає на солунських братів, адже вони вільно спілкувалися слов'янською мовою.

Костянтин дізнався, що в Моравії немає Святого Письма, написаного мовою людей, що мешкали в тому краю. Прикро вражений, він вигукнув: «Просвіщати народ без письмен його мови — однаково, що намагатися писати на воді!». Просвітитель укріпився в думці скласти азбуку, яка

б відповідала артикуляції слов'ян.

7. Серед учених досі нема згоди стосовно того, яку форму письма створили Кирило і Мефодій: кирилицю чи глаголицю? Якщо ту і ту, тоді яка з них з'явилася першою? Щоправда, у богословів усталилася своя думка. Вони стверджують: 863 року Кирило і Мефодій створили глаголицю.

Радянські вчені доводили, що протягом одного року Костянтин з Мефодієм переклали Святе Письмо та три-чотири богослужбові книги. Перекладали навчителі святі книги на народну, або слов'янську мову. Її називають старослов'янською. Багата лексикою, з розгалуженою системою словотворчих засобів, ця мова вповні задовольняла потреби слов'ян у літературній мові. Позитивний вплив на розвиток старослов'янської мови, як книжної, мала грецька з її розвинутими граматичними правилами, порівняннями й епітетами. Важив і величавий плин грецької мови. Всі ці чинники працювали на успіх перших перекладів Святого Письма.

Насправді створити абетку, перекласти для слов'ян богослужбові книги і Святе Письмо та ще й переписати їх новими літерами — колосальна робота. Костянтину Філософу і його брату Мефодію разом «із поспішниками» довелося би

працювати не один, а багато років. Щоправда, побутує й така думка: брати почали займатися створенням нової абетки ще в 50-ті роки IX ст. Тоді вони жили в монастирі на Олімпі (в Малій Азії), що на узбережжі Мармурового моря. У «Житії Костянтина», зокрема, мовиться про те, що брати постійно творили молитву Богу, займаючись тільки книгами. Безперечно, братам стало в нагоді перебування в молоді роки серед громади, де звучала слов'янська мова. Можемо припустити, що Костянтин пригадав книгу, яку святий отець читав у херсонеській церкві.

8. Не пізніше 863 року Костянтин Філософ з Мефодієм вирушили до Великої Моравії. Вони везли з собою перекладені богослужбові книги, записані новоствореною абеткою. (863-й рік вважається початком слов'янського письма і книжкової справи.)

На княжому дворі братів зустріли вельми гостинно. З великою радістю і піднесенням прості люди слухали проповіді братів. Ще б пак. Сакральні істини брати виголошували не бездушною латиною, а їхнім рідним словом.

Костянтин переклав увесь церковний чин. Навчив моравців молитвам: ранковим, вечірнім, почасовим, повечірнім і таємним.

Братам належить першість у створенні

літературної старослов'янської мови на базі солунського діалекту. Вона містить багато спільних слів, які вживали слов'яни, що належали до різних етнічних груп. Літературну мову розуміли всі слов'яни. На перших порах старослов'янську мову використовували для культових потреб. Згодом вона набула загальнослов'янського, культурного й освітнього значення. Ця мова побутувала також у східних слов'ян. Про це свідчать «Київські глаголичні листки», які, до речі, пересипані моравізмами.

9. Великоморавське князівство потерпало від засилля німецьких феодалів та німецько-католицького духовенства. Варвари не лише загрожували державній самостійності слов'янського населення, але й прагнули знищити їхню національну свідомість, культуру та мову. Боротьба моравців проти утисків чужоземців набирала політичного характеру.

Під впливом братів-просвітителів пустіли німецькі церкви. Хіба могли латиняни змиритися з крахом своїх вселенських планів? За допомогою короля Людовика Німецького їм таки вдалося скинути князя Ростислава. Брати-просвітителі спішно перебравися в сусідню Паннонію, де продовжили просвітительську діяльність. Тим часом німці, захопивши Моравію, посягали й на

слов'янську Паннонію.

10. Про активну діяльність братів, котрі трудилися в Моравії понад трьох років, дізнався римський папа. Він викликав їх до Риму. Перед понтифіком брати мужньо захищали права слов'ян на слухання Божого слова рідною, слов'янською мовою.

Треба сказати, що переклад Святого Письма на неканонізовану слов'янську мову протирічив принципам католицької церкви. Але дії тих, що хулили слов'янських учителів, папа засудив. Нібито сказав: «Хай хвалять Бога всі народи».

869 року обірвалася нитка життя 42-літнього Костянтина Філософа. За 50 днів до смерті, він прийняв схиму та вибрав собі ім'я Кирила. Поховали слов'янського вчителя у Римі.

Мефодію вдалося взяти у папи спеціальне послання, що дозволяло йому поширювати слов'янські книги і вести богослужіння слов'янською мовою.

11. Учитель повернувся в Паннонію. Із «Життя Мефодія» черпаємо таку інформацію. Посадив Мефодій двох своїх учнів, попів-скорписців, за переклади Святого Письма. За шість-вісім місяців вони переклали всі книги Письма (окрім книг Макавеїв), з грецької мови на слов'янську.

Німецькі служки злісно протистояли місії Мефодія. Незважаючи на дозвіл папи, винесли присуд: кинути учителя і його учнів до в'язниці.

Тим часом боротьба слов'янських патріотів проти чужоземного засилля не розгоралася. Моравії патріотам вдалося скинути німецьке ярмо. Звільнений із в'язниці, Мефодій продовжує свою місіонерську діяльність у Чехії та Польщі. Проте й надалі Мефодію та його учням доводилося поширювати слов'янське письмо в умовах наступу німецьких феодалів і католицьких церковників. Просвітителів виганяли, їхні книги спалювали на кострищах.

885 року, надломлений переслідуваннями, Мефодій відійшов у кращі світи. З поваги до подвигу великого просвітителя його відспівували трьома мовами, одна з яких — слов'янська.

12. Справа Кирила і Мефодія знайшла плідне продовження в Болгарії. У X столітті за підтримки царя Симеона розквітла книжкова справа. Саме з Болгарії слов'янська грамота і слов'янська книга проникали на руські терени. Деякі з цих книг, переписані й розмножені в Київських скрипторіях, дійшли до нас.

Жодного слова, написаного рукою Кирила і Мефодія, не зберіг безжальний час. Сьогодні найдавнішими пам'ятками слов'янської писемності

є написи на стінах та керамічних плитах церкви болгарського царя Симеона (893–927) у Преславі, давній столиці Болгарії. Написи відносять до кінця IX ст. Вони написані частково глаголицею і частково кирилицею.

Згідно з твердженням богословів, кирилицю створив святий Климент Охридський, поклавши у її основу грецьку абетку Кирила і Мефодія. Дійсно, кирилиця нагадує змінений візантійський устав. У грецькій мові бракує букв, які передають слов'янські звуки, приміром, шиплячі і свистячі приголосні. Виходить, що творець кирилиці їх створив штучно, надавши форми, близької до візантійського уставу: Б, Ж, З, Ц, Ч, Ш, Щ. А ще придумав голосні букви, такі як У, Ю, Я.

Благодатний ґрунт для свого розвитку кирилиця знайшла у Болгарії. Тутешні писці склали болгарські тексти і переписувати книги, привезені з Візантії та Греції. Квадратні, чітко окреслені кириличні літери лягали на пергамент красиво, рівно, органічно заповнювали простір пергаментного листка. Ці літери писати і читати значно приємніше й простіше, ніж виводити гусячим пером кружальця та заковики глаголиці. З Болгарії книги мандрували до Сербії. А звідси до Київської Русі. Книги розходилися по храмах і князівських дворах. Кирилиця, як більш просте і зручне письмо, потіснила глаголицю. Хоча

глаголиця остаточно не зникла. До кінця XVIII ст. глаголицею користувалися мешканці Хорватії та Далматії.

Неспішно, з увагою сердечною помолимося святим учителям:

«Яко Апостолом единоправніи и Словенских стран учителіе, Кирилле и Мефодіе Богомудріи, Владыку всех молите, вся языки Словенскія утвердити в православіи и единомысліи, умирити мір, и спасти душы наша» (Тропар, глас 4.)

25 травня 2013 року

Василь Ян відчиняв двері в минуле

Невдачі переслідують українців, як прокляття з минулого. Можливо, через те, що своє минуле знаємо поверхово. Навіть з того, що знаємо, не робимо належних висновків. Двері, за якими сховане карколомне минуле, відчиняють художні твори. Письменники не лише вивчають старі книги, рукописи. Обдаровані уявою, вони подорожують у затемнені віки, де їх осяває прозріння. Наприклад, жар проймає, коли читаєш трилогію Василя Яна про нашестя монголо-татар на Київську Русь.

Василь Григорович Янчевський (Ян) народився 4 січня 1875 року в Києві, в сім'ї викладача грецької та латинської мов. Розказують, що будинок Янчевських визирав із вишнин у районі теперішньої Консерваторії. А вікна виходили на Думський майдан. Батько письменника, Григорій Андрійович, із Почаєва, з родини українських священників, вихованець Київського університету.

Лише одна сторінка з роману «Чингісхан» («Веселка», 1991, переклад Анатолія Шияна).

«Двадцять три князі пройшли до гридниці київського князя, щоб вирішити, що робити. Думали довго, а домовитися не змогли. Мстислав Удатний доводив, що треба напасти на татарський табір біля Лукомор'я. «Захопивши їхні товарища, ми збагатимо всіх. Тоді не тільки князь, а й простий ратник одержить здобич чималу».

Ця думка про похід до Лукомор'я багатьом сподобалась, але князі ніяк не могли обрати одного воєводу для всіх полків.

Тим часом із степу прибіг один із бродників. Він повідомив, що невідомі татари густо сунуть до Дніпра. Це прискорило рішення йти проти татар, переправляючись через Дніпро біля острова Хортиці.

Князі зійшлися на одному: кожний князь іде сам по собі з своєю раттю, ніхто нікому шляху не перебиває. Хто, щасливий, прийде перший до

Лукомор'я і захопить татарський табір, той чесно повинен поділитися з іншими князями.

Всі поцілували хрест: не порушувати клятви, і якщо хто з князів почне брань проти другого князя, то бути всім заодно проти призвідника. Потім поцілувалися між собою — тут Мстислав Київський і Мстислав Удатний підставили один одному потилиці.

Коли князі підвелися з килима, князь Василько був чорний від думи і турботи. Похмурий, він вийшов на ганок. Його очікував старий співак Гремислав.

— Добром ми не кінчимо, — сказав Василько. — Не так треба воювати. Не багатства татарського слід шукати, а так покласти ворогів, щоб більше не поворухнулись. А йти нарізно, коли кожний одвертає обличчя від іншого — це своєю волею накликати на себе біду.

Настав теплий вечір. Над княжими палатами сяяли ясні зорі. На дворі стояли довгі дубові столи. Приготовлені для обіду. Коли всі гості посідали на дубових ослонах і затихли, смакуючи князівські пироги і смажених лебедів, а отроки з палаючими факелами стали навколо столів, усі виразно побачили в червоному тремтливому вогні старого співця Гремислава, який сидів на верхній сходинці княжого ганку. Ніжно забреніли переборами дзвінки гусли, а старий співак, підвівши до неба червоні

западни очей, заспівав трохи надтріснутим голосом улюблену бувальщину.

Гремислав співав про смілий похід Ігоря Святославича на половців, про сварки і розбрат князів. Про марну загибель через це хоробрих руських воїнів, про те, як оці сварки «відчинили ворогам ворота на Руську землю»...

Багато хто, слухаючи це, схилив голови на руки й замислився: чи не таким лихом загрожує зараз незгода і взаємна зненависть князів і чи не загублять оці чвари і ворожнеча велику руську справу — захист рідної землі?..»

...Київська Русь, розхитана постійними чварами князів, упала під натиском згуртованої орди. А була за Ярослава Мудрого могутньою державою. З руськими князями мріяли породичатися правителі найбільших держав.

Весна 2013 року

Берестянні грамоти

1. Влітку 2017 року в Києві знайшли берестяну грамоту. Адреса розкопу: Поділ, вулиця Хорива, будинок Меленського. Археологи пробили шурф на 7 метрів і дійшли до шару XI — XII ст. Під будинком відкопали давньоруську садибу XII ст.

Розповідає археолог, працівник розкопу:

«Возможно, в этой усадьбе жил воин. Помимо большого количества керамики и стеклянного браслета, обнаружили оселок — точильный брусок из мелкозернистого сланца с отверстием посередине, чтобы носить на поясе. То есть это не какой-то предмет быта, такую вещь человек брал с собой в поход, чтобы затачивать меч.»

Проте головна знахідка — берестяна грамота, приголомшила і досвідчених археологів. Адже ця грамота поки що перша, знайдена в Києві.

2. Окрім кийівської, в Україні знайдено три грамоти, які створені до XII ст. Їх виявив 1988–1989 рр. львівський археолог Ігор Свешніков під час археологічних досліджень у районі давньої столиці удільного Звенигородського князівства в селі Звенигород (нині село Водники Пустомитівського району Львівської області). 2008 року під час археологічної експедиції Інституту археології Львівського національного університету ім. Івана Франка під керівництвом Петра Довганя на місці Буського літописного городища знайшли два берестяних сувоя. Один виявили у залишках господарської споруди середини XII ст., а другий — у розвалі об'єкта X ст.

Отже, в Україні знайдено шість берестяних документів. Якщо попередні досліджені, то з

останнім працюють спеціалісти.

3. Надходять повідомлення такого плану й від суміжних з Україною країн, землі яких об'єднувала Київська Русь. Отак, у Великому Новгороді, на Троїцькому розкопі, що біля Кремля, археологи підняли берестяну грамоту, створену в XIII столітті. Грамота отримала номер 1090. Напис, що на ній, лінгвісти розшифровують.

4. Наразі про те, що являє собою берестяна грамота. Ми знаємо, що берест — листяне дерево з коричнево-сірою корою. Також берестом називають білу кору берези. За часів Київської Русі кору берези використовували для фіксування якоїсь інформації. Писали короткі побутового змісту листи або просьби (а то й погрози) повернути речі чи землю, заклинання, пісні. Діти з березової кори робили книжечки і зошити, на аркушах яких писали й малювали.

Для таких цілей кору старанно готували. Її виварювали, розшаровували й обрізали з усіх боків. Кора робилася м'якою і гнучкою, мала продовгувату форму. Щоправда, серед знайдених грамот є такі, що творилися на простій корі, спеціально не підготовленій.

Довжина і ширина грамоти, звичайно, були обумовлені майбутнім текстом. Із відомих грамот

найдовша сягає 40 см, а найширша — 8 см. Буквені знаки відтворювали на корі за допомогою писал — металевих або кістяних стрижнів. Знаки царапали, вирізали чи висікали. Виключенням є велика московська грамота, знайдена 2007 року, написана чорнилом, та ще дві подібних. Текст чи малюнок наносили на внутрішню сторону кори, як більш гладку. Хоча трапляються грамоти, списані з обох боків. Буквені знаки однакової висоти і без проміжків між словами. Грамоти скручували, надавали форми сувою.

Берестяні грамоти в полі уваги не лише краєзнавців. Їх досліджують історики, лінгвісти, етнографи. І загалом усі, кого цікавить культура давніх предків.

Берестяна кора — досить поширений в середні віки серед слов'ян різних станів матеріал для письма. Можемо припустити, що в ті часи були майстри, котрі спеціалізувалися на виготовленні матеріалу з кори берези для писання. Його продавали або обмінювали на продукти харчування.

Коли берестяна грамота виконувала свою роль, то її, носія інформації, знищували. Виходить, що берестяна грамота здебільшого виконувала роль сучасного паперу для нотаток або чорновиків.

У Мережі викладені тексти грамот. Приводять їх як мовою оригіналу, так і українською та російською.

5. Книги в середні часи писали на дорогому пергаменті, добре вичиненій шкурі молоді тварини. Папір набуває поширення лише з середини XV ст., коли подешевшав. Тоді потреба у берестяній корі для записів відпала. Хоча кору, як доступний для писання матеріал, продовжували використовувати. Наприклад, етнограф С.В. Максимов бачив берестяну книжку в старообрядців на Мезені (середина XIX ст.).

Виявлені грамоти датовані, починаючи від першої чверті XI ст. до половини XV ст. Вік зберігання для нетривкого предмета досить поважний, адже кора дерева — крихкий, недовговічний матеріал.

Ідеальними умовами, за яких консервуються рослинні матеріали, є заболочена прохолодна місцевість. При цьому болото повинно сягати певної глибини. Ось пояснення того, чому в районі Києві досі не знаходили берестяних грамот. Зате у Великому Новгороді, поряд із яким болотиста місцевість, їх багато.

6. До речі, у Новгороді берестяну грамоту археологи знайшли у 1951 році. Першим, хто здогадався про наявність подібних писемних документів у місті, — Василь Григорович Ян (1875–1954). Уродженець Києва, автор славетної

історичної трилогії «Нашестя монголів», коли досліджував добу Олександра Невського, то перегорнув купу старих документів. Він зрозумів, що для новгородців часів Невського був притаманний високий рівень культури. За таких умов повинні діяти школи, де вчителі навчали містян грамоти. Значить, в старому Новгороді були затребувані як засоби для писання, так і документи. Своє припущення Василь Григорович за нагоди озвучив.

Проте радянські історики Яна в очі висміювали. Всіх же переконували: у середні віки в Новгороді люд був відсталий, убогий і темний. І тільки радянська влада принесла людям світло культури.

У 1951 року російський археолог А.В. Арциховський у Новгороді на Троїцькому розкопі виявив велику кількість грамот на бересті. Учені їх віднесли до XI — початку XII ст. Цікаво, що Троїцький розкоп, поблизу Кремля, до сьогодні найбільший. Остання грамота саме з нього.

Радянська влада, звичайно, пропустила відкриття Арциховського крізь призму своїх ідеологічних міркувань. Лише в 1953 році вчені змогли обнародувати берестяні грамоти.

7. У 1956 році дуже популярним в СРСР був зошит новгородського школяра Онфіма, з

навчальними вправами та малюнками. Хлопчику, видно, набридло зубрити уроки. Він вирішив написати листа другуві. Для цього використав один аркуш зі свого берестяного зошита. Намалював себе на коні, а недруга, звичайно, під конем. Підписав малюнок: «Я звір». Поряд дописав увічливо: «Кланяється Онфім Данилові». Зауваж, лист Онфіма йшов до нас дев'ять століть.

15 липня 2017 року

3 історії писанкарства

Писанка є унікальним витвором народного генія. Людству не відомо іншої рукотворної речі, що вміщала б у собі такий багатий образно-символічний світ, як писанка. Писанку за всіх часів дарували на знак перемир'я, побажання здоров'я, краси, сили, врожаю. Застосовували як запобіжний засіб від стихійного лиха, пожежі, грому, для лікування від різних хвороб, переляку, наговору. Писанку качали по зелу й закопували в землю на ниві, щоб хліб колосився, а не лягав долі. Її підкладали під вулик, щоб роїлися бджоли.

Своїм корінням писанка сягає дохристиянських часів, точніше епохи неоліту. Найдавніші знахідки належать єгипетським та

нубійським похованням. Тоді як у Африці знаходять розписані страусині яйця, в Європі — гусячі та курячі.

На теренах України культові яйця знайдені в східній частині Кримського півострова, у скіфських похованнях (IV ст. до н. І.Х.). Про те, що на півдні нашої країни мешкав люд, який обробляв землю, археологи прочитали з орнаменту писанки, яку виявили в курганах.

У багатьох країнах світу яйця й нині фарбують до Великодніх свят. Розписують їх дуже примітивно. В нашій країні писанкарство досягло найвищого свого розвитку, виокремившись у галузь мистецтва.

Писанка набрала значення одного з культурних символів України.

Першим досліджував українську писанку професор М. Сумцов, видавши окремою книжкою свою розвідку «Писанки». Працю Сумцова поглибили Д. Щербаківський і С. Таранущенко. Історія писанкарства знає імена й інших глибоких учених: В. Шухевич, М. Скорик, О. Воропай.

За радянських часів церкву піддавали гонінням. Звичайно, писанкарство, як прикладний вид сакрального мистецтва, занепало. Лише поодинокі жінки писали яйця. Завдячуючи їм, збереглися орнаментні узорі і технологія виготовлення писанки. Народні майстрині

передавали свій досвід і вміння своїм дітям та учням.

Мистецтво писання писанок було і залишається консервативним. Як не можна змінювати слів молитви, так заборонялося вносити зміни в узор писанки. У давні часи вважали, що символічні знаки, які наносили на яйце, діяли на людину з магічною силою. Старі писанкарки у давніх узорах читають графічні записи молитви-прохання про дощ, врожай, жіночу плідність. Звичайно, нові формації вносили зміни в обставини життя, а значить, впливала на традиційний узор писанки. З'являлися нові елементи, які наповнювали зміст орнаменту. Отже, писанковий орнамент — то витвір тисячолітньої традиції і столітніх змін.

Деякі елементи орнаменту несуть ідею дощу, зерна тощо. Особливість орнаменту полягає в тому, що вона передає загальну ідею, а не зображує речі такими, якими їх бачимо в дійсності. Цією особливістю орнамент української писанки наближається до піктографічного письма.

В Україні побутує два види фарбованих яєць: крашанки і писанки.

Крашанки (або галки) — варені яйця, зафарбовані в один колір: жовтий, червоний, зелений, синій, фіолетовий. Їх вживають, коли розговляються на Великдень, також

використовують під час великодніх забав.

Писанки — це сирі яйця, з нанесеним на них символічним рисунком. Писанки фарбують у три-чотири кольори.

Дослідження показує, що писанки різних регіонів України мають свої особливості. Унікальним витвором народного мистецтва вважається лемківська писанка.

Технологія виготовлення лемківської писанки вказує на те, що вона займає проміжне місце між писанкою і крашанкою. Так, символічний рисунок наносять на сире яйце, яке після розпису варять у розчині барвника. Подібно до крашанки, лемківською писанкою розговляюся на Паску. Їх дарують рідним, сусідам, друзям протягом Світлої неділі. Поминального дня кладуть на могили. Після заупокійної молитви писанки роздають із проською пом'янути рідних, які пішли за обрій.

Відомостями про те, щоб лемківські писанки котили або використовували у змаганнях на міць, вчені не володіють. До речі, ці яйця добре зберігаються. Коли середина висихає, то писанка перетворюється на колотушку, якою залюбки бавляться діти. Якщо яйце розіб'ється, то сухий залишок кольором і запахом нагадує шоколад.

Орнамент української писанки перегукується з орнаментом посуду Трипільської культури. Окремі його елементи знаходимо в орнаментах

вишиванок і килимів, настінного розпису, кераміки, різьби по дереву. Орнаменти на виробах і яйцях виконували ідентичну функцію — служили оберегами.

Автентичний лемківський розпис яєць сягає глибин віків. Його орнамент не тільки символічний. В ньому відбиті незнищені знаки як української нації, так і цілого пралюдства. Ось чому орнамент на яйцях становить надзвичайну цінність для науки і культури. І, звичайно, для виховання підростаючого покоління.

Квітень 2014 року

...МИТЦІ. ХТО ВОДИТЬ ЇХНЬОЮ РУКОЮ?

Назва розділу, безперечно, насторожує. Читач хоче чітко знати позицію автора, а не шукати щодо цього натяків між рядкам. З цієї причини першою подаю свою розмову з Анастасією Стадницькою. На прискіпливі запитання юного кореспондента, я чесно й відкрито розказала про себе та своє ставлення до людей мистецтва, зокрема письменників. Це інтерв'ю опублікувала редакція газети «Молодь України».

— Доброго дня, пані Лідіє! Мене звати Анастасія. Мій учитель української мови та літератури — Маслун Вікторія Анатоліївна. Я пишу наукову роботу з української мови та літератури, в основу якої ліг Ваш твір «Царський пояс». На мою думку, в ньому дуже гарно поєднана історія з фантазією. Мені дуже подобається, як Ви передаєте почуття, емоції героїв. Фантазії Ваші легкі. Для моєї роботи мені необхідно більше дізнатися про Ваше життя і творчість. Прошу, розкажіть, де Ви народились? Які моменти дитинства Вам найбільше запам'ядалися.

— Дякую, Анастасіє, за інтерес до моєї скромної праці. Народилась і виросла я в селі, що має цікаву назву та історію — Криве Озеро. Це на Миколаївщині. З дитинства мене полонив красою і безмежжям степ, чарували і живили уяву скіфські могили. Найбільше запам'яталось, як в нашій хаті готувалися до релігійних свят. Моя мама виховувалася у родині церковного старости, тож добре знала чин таких приготувань. З теплотою згадую зимові вечори. Мама вишивала рушник, а батько читав мені, маленькій, українські народні казки. Я зберігаю мамині рушники. Вони прикрашають мою міську квартиру, викликають приємні спогади.

— *Чи вабила Вас писемність у юному віці? Можливо, у Вас залишилися твори, написані в дитинстві, нариси, спогади. Адже у дітей надзвичайно розвинена фантазія та приходять цікаві думки.*

— Мої шкільні твори вчителі хвалили. Самі їх читали вголос, або ж просили, щоб я їх прочитала однокласникам. Я мріяла стати вчителькою. Зі шкільних років мала потребу викладати думки на папері. Починаючи з 14 років веду щоденник. Ні, письменницею ніколи себе не бачила. Я виростала на книгах Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Олеся Гончара. Вже тоді дійшла: ці письменники обрані Творцем ще до народження з метою сіяти людям розумні зерна, нагадували їм про вічні істини. Так і зараз вважаю. Подарувати людям книгу має право людина зріла, така, яка дійшла розумом: про що слід говорити.

— *Чим Ви захоплювалися?*

— Моє захоплення стало моєю долею. Це любов до книги. Скільки себе пам'ятаю — все з книжкою. Завжди прагнула переказати подругам, братам і сестрам прочитане. І щиро дивувалася: чому їм не цікаво те, що мене вразило, захопило. Працювала коректором у видавництві «Наукова думка», літредактором у прес-службі великих державних компаній. Нині старший науковий

співробітник Музею книги і друкарства України.

— Які письменники Вам подобалися? Хто Ваш кумир?

— Як віруюча людина, кумирів не маю і письменників не обожнюю. Письменники — смертні люди, їм теж притаманні негативні риси. Глибоко поважаю Лесю Українку за мученицьке життя, безстрашність, звитяжне слово, сміливе кохання. Дитиною захоплювалася оповіданнями і творами для дітей Юрія Збанацького. Коли перейшла до сьомого класу, то за літні канікули прочитала всі твори Жуля Верна, які брала в шкільній бібліотеці. Далі мій інтерес перекинувся на історичну літературу. Автори відомі: Михайло Старицький, Натан Рибак, Володимир Малик, Іван Білик. Російські письменники: Іван Лажечников, Антонін Ладинський, Василь Ян, Лев Толстой, Олексій Толстой.

— Ким бачили Вас батьки? Вони підтримували Ваш вибір, інтереси?

— Дякувала і дякуватиму своїм батькам за те, що вони не втручалися у мій свідомий вибір, не докладали зусиль реалізувати через мене свої не здійснені мрії. В нашій родині завжди шанобливо ставилися до книги. Збирати книги почав ще мій дідусь Дмитро Сафронович Данильченко. Мама

купувала книги, а ми з сестрою Людмилою підписувалися на багатотомні видання. Закономірним продовженням такого виховання стало моє навчання в Одеському університеті на філологічному факультеті. Молода людина хай буде уважною до потреб свого серця. Воно безпомилково вкаже на внутрішній потяг і призначення.

— Пригодницький жанр пов'язаний з історією, нереальністю, вигадкою. Щось надихнуло Вас написати твір саме у цьому жанрі?

— Від природи я схильна досліджувати і маю розвинуту уяву. Багато років присвятила вивченню слов'янського фольклору, історії релігій, прадавнього і античного світу. Звичайно, перед написанням повісті «Царський пояс» я роздумувала над формою майбутньої книги. Хотіла викликати в читача інтерес, бажання дочитати книжку до кінця. Тільки за такої умови читач засвоїть масив інформації, яка мною не вигадана, а почерпнута зі серйозних джерел. Тож зупинила свій вибір на жанрі пригод, який дітям вельми до вподоби.

— Напевно, любов до дітей спонукала Вас вчити своїх читачів бути сміливими, любити мрії та пригоди?

— Відповідно до роду своєї діяльності я читаю лекції про історію книги і друкарства України, проводжу в Музеї екскурсії. Моїми слухачами бувають люди різного віку. Найрадісніше, коли такими є школярі. Мене до вподоби шум, який вони створюють, не дратує те, що дехто виявляє непослух, або ж повну байдужість до історії вітчизняної книги. Навпаки, це спонукує мене невтомно шукати доріжку до дитячого серця, в якому батьки чомусь не заклали любов до книги. Мій літературний герой Мишко, кмітливий, допитливий, але від природи несміливий хлопчик. Проте суворі обставини, в які він щоразу потрапляє, прагнення вижити формують у ньому сміливі риси. Він мріє про все побачене в Скіфії, про свої пригоди розповісти однокласникам і хлопчикам, з якими товаришує.

— Ви можете розповісти про свої наміри на майбутнє?

— Коли змінюються обставини життя, то змінюються й творчі горизонти. Наразі займаюсь дослідженням видань Миколаївської друкарні, заснованої в кінці XVIII століття. Проте не полишає думка: продовжити роботу над темою Скіфії. Головним героєм бачу знайомого читачам Михайлика, нашого сучасника і співвітчизника. Тема надзвичайно цікава і глибока. А ще

патріотична. У нашій культурі на кожному кроці трапляються елементи скіфської культури. А це і світлі чоловічі сорочки, і вільні штани, і нагорнуті горбочки на могилах, і розетки, що прикрашають листочки книг та стіни храмів. А що вже казати про звіриний декор.

— Читаючи твір, я дуже захопилася Вашою манерою написання, цікавою пригодою. Мені сподобався Ваш виклад інформації. Ви намагалися передати всю атмосферу того часу, спираючись на історію. Ви змогли це зробити досить інтересно. Мені, як читачу, хотілося читати знову і знову, не могла відірватися.

— Дякую, Анастасіє, за щирі слова.

— Зізнаюсь Вам, пані Лідіє: я теж люблю писати художні твори. У майбутньому хочу видати свою книгу, зібравши всі свої дитячі, шкільні роботи в одній збірці, яку назву «Мої твори дитинства». Також збірки віршів про кохання, про життя. А ще влітку почала працювати над двома сценаріями до кінофільмів. Прошу, дайте мені кілька порад. Як мені втілити в життя свої мрії?

— Коли людина пише, то трудиться її душа і духовно росте. Це похвальне заняття. Щоб втілити в життя свої мрії, Анастасіє, рівняйтеся на Лесю

Українку. Перша збірка Лесиних творів «На крилах пісень» вийшла у світ коштом її матері. Попри наслідування юною поетесою своїх учителів (Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Михайла Старицького, своєї матері, відомої письменниці Олени Пчілки) у названій книзі надibuємо сильні рядки. Вінцем творчості Лесі Українки стали драматичні поеми — результат невтомної праці української поетеси зі світовим ім'ям.

— Велике спасибі за цікаву інформацію. З повагою учениця 8-го Б класу середньої загальноосвітньої школи № 163 ім. М. Кирпоноса міста Києва Стадницька Анастасія Андріївна.

Квітень 2012 року

Мой Пушкин

Если существует счастье, то оно тут и сейчас. В моей двухкомнатной квартире на седьмой этаже на улице с красивым названием Калиновая. Мне комфортно, тепло. В окне прелестная картина: в чуть-чуть тронутой желтизной зелени виднеются красные, серые, белые, белые, коричневые крыши домов. Под ласковым октябрьским солнцем млеют задумчивые стены. Благодать в эфире и на земле. Я

дома одна и не одна. Со мной коротает время прекрасный рассказчик — Александр Сергеевич. Да, да, он — Пушкин. Душа переполнена его мелодией, а рука тянется к клавишам, чтобы под их тихий перезвон излить свою любовь к поэту.

Как приятно и полезно открывать книги, написанные прекрасными людьми. Музыку их слов готова слушать без конца, утопая в их волшебных волнах. Мне кажется, что по сравнению с иными видами искусства (музыкой, живописью, театральными представлениями, ваянием) хорошая литература значительно глубже. Она подобна иконе, что излучает Фаворский свет. Прикоснувшись к книгам Пушкина, побывав в лучах их света, становишься чище, мудрее. А еще переполняют мысли, которые хочется запечатлеть на бумаге.

О, я блаженствую среди любимых книг, а их авторов называю своими друзьями. Но с живыми друзьями сейчас по телефону не общаюсь. Боюсь разбить хрустальную тишину. Пусть считают, что я далеко, в Одессе, родном Кривом Озере или Керчи. Пусть не тревожат меня пустыми разговорами. Действительно,

«Что дружба? Легкий пыл похмелья,
Обиды вольный разговор,
Обмен тщеславия, безделья

Иль покровительства позор.»

Как бы продолжая «Фауста» Гете, Пушкин написал «Сцену из Фауста». За сюжетом на берегу моря беседуют двое — Фауст и Мефистофель:

«Фауст

Мне скучно, Бес.

Мефистофель

Что делать, Фауст?
Таков вам положен предел.
Его ж никто не преступает.
Вся тварь разумная скучает:
Иной от лени, тот от дел;
Кто верит, кто утратил веру;
Тот насладиться не имел,
Тот насладился через меру,
И всяк зеваает да живет —
И всех вас гроб, зевая, ждет —
Зевай и ты.»

Совпадение или закономерность, что Пушкин родился в день Крещения Руси — 6 июня? Учитывая наработки Андрея Черкашина з генеалогии Пушкина, в которой встречается более тридцати святых, канонизированных Русской

православной церковью, на ум приходит второе. Знаете ли, что в этом списке Рюрик, Владимир Красное Солнышко, Александр Невский?

Воистину Пушкин — орган небес. «Поэт от Бога», — назвал его Николай Гламазда, страстный поклонник поэзии, заместитель директора Музея книги и книгопечатания Украины.

Оказывается, Пушкин писал и научные, на историческую тему статьи. Служа в Иностранной коллегии, поэт имел возможность пользоваться архивными материалами. Написал «Исторические замечания», «Заметки по русской истории XVIII века», «Историю Пугачева». Для работы над последней побывал в Оренбурге.

Повесть «Капитанская дочь» читается с интересом еще и потому, что описанные действия происходят в местах, где отбывал наказание украинский пророк — Тарас Григорьевич Шевченко. Это историческая повесть. Описанные события имели место в 1773–1775 годах. Они привязаны к крестьянским волнениям. Интересный факт: Пушкин просил в письме отставки, но с правом и дальше пользоваться архивами. Поэту во второй просьбе отказали. Тогда Пушкин послал ответ: оставьте мое предыдущее письмо без исполнения.

С интересом прочитала о Радищеве, о котором честный поэт подметил: «Беспокойное

любопытство, более нежели жажда познания, была отличительная черта его». Радищев, которого в обществе называют «сочинитель», имел все, чтобы чувствовать себя удовлетворенным. «Состояние его было для него достаточно. В обществе он был уважаем как сочинитель. Граф Воронцов ему покровительствовал. Государыня знала его лично и определила в собственную канцелярию». За определением Пушкина, «весьма посредственную книгу» — «Путешествие из Петербурга в Москву», а на самом деле «сатирическое воззвание к возмущению», Радищев напечатал тайно в собственной типографии и «спокойно пустил в продажу».

Пушкин не считает Радищева великим человеком. Но согласен: «не можем в нем не признать преступника с духом необыкновенным; политического фанатика, заблуждающегося конечно, но действующего с удивительным самоотвержением и с какой-то рыцарскою совестью». Заканчивает статью сетованием, что про книгу Радищева забыли, хотя «в ней есть несколько благоразумных мыслей, несколько благонамеренных предположений, которые не имели никакой нужды быть облечены в бранчивые и напыщенные выражения и незаконно тиснуты в станках тайной типографии, с примесью пошлого и преступного пустословия. Они принесли бы

истинную пользу, будучи представлены с большей искренностью; ибо нет убедительности в поношениях, и нет истины, где нет любви».

Я выписала много цитат, ибо характеристика, данная Пушкиным Радищеву, вызвали ассоциации с работами Бузины. Бузина — травянистое высокое растение с пустыми ветками, с неприятным запахом. Говорят, помогает при простуде.

Пушкин говорит, что Радищев «писал лучше стихами, нежели прозой». И это закономерно, потому что «Ломоносов, Херасков, Державин и Костров успели уже обработать наш стихотворный язык». Хотелось бы знать, почему в этом списке нет поэта Боброва, его поэмы «Таврида...», напечатанной в Николаевской гражданской типографии в 1798 году? Ведь мотивы «Тавриды...» звучат в поэме Пушкина «Медный всадник».

В «Капитанской дочке» хочется выделить слова, которыми благословил Андрей Петрович Гринев своего сына на дорогу, на самостоятельную жизнь: «Прощай, Петр. Служи верно, кому присягнешь; слушайся начальников; за их лаской не гоняйся; на службу не напрашивайся; от службы не отговаривайся; и помни пословицу: береги платье снову, а честь смолоду».

Разве не звучат похожие слова во втором томе «Мертвых душ» Николая Гоголя или в устах

Сираша, героя романа «Была осень» Александра Сизоненка?

Восени 2011 року

Микола Гоголь. Основний твір життя

Передмова. Через сумні обставини літую в Кривому Озері — батьківщині золотого дитинства. Розраду отримую від книжок. Бібліотеку започаткувала матуся. Ми з сестрою доповнювали її новими книжками.

По приїзді традиційно за теплими вітаннями, обідом та розмовами слідує улюблена справа — перебираю на полицях книжки. Цього разу пальці та очі зупинилися на творах Гоголя і книжках про нього, а саме: статтях Віссаріона Белінського та повісті Олексія Полторацького «Мандри Гоголя».

Задане підсвідомістю читиво викликало рій думок. Вони ж, химерні й невагомі, тихо прилітали і так само зникали. Сліду не залишали, а тому легко забувались. Щоб втримати їх, на папері фіксувала кружляння балакучих візитерів. Можливо, колись використаю, або сподвигнусь написати ґрунтовну статтю-дослідження про Гоголя.

Пізніше, восени, мене підхопив вітер службових обов'язків. Вільної від роботи години

все ж намагалась сконцентрувати увагу на літніх записках. Нічого путнього з тих вправ не вийшло — щоразу хтось чи щось відводило від Гоголя. Урешті-решт дійшла: сумний фінал доброго задуму був приречений на фіаско від самого початку. Адже тема Гоголя бездонна. Їй потрібно присвятити роки, а ліпше — свідоме життя. Тому прийняла рішення: без глибокої вівісекції зберегти текст. При нагоді відкрию його, прочитаю. Хай нагадає мені сумне літо 2004 року, яке провела біля хворої матусі, також про тодішній стрій думок. А ще записки — подяка великому вчителю, Миколі Гоголю. Крізь віки бачу його простягнуту руку. Чую й лагідний голос: «Учись, неборако, в мене описувати деталі, героїв, природу, побутові речі. І завжди розважливо думай. Думка, то найвище, що єднає чоловіка з Богом».

1. «Для чого виставляти напоказ убогість своїх знань та прикру відсталість, викопувати запилені томики з полиць і перечитувати їх, ніби-то інших немає — сучасних і модних? Та що поробиш, коли автор слабує недосконалістю і йому повів пліснявих сторінок приємніший за свіжу фарбу книжки, придбаної щойно в крамниці», — роздумую в унісон другій книжці «Мертвих душ». У грудях знялася щемлива хвиля. За нею заграли інші — високі й низькі гребені хвиль-думок. Ба

потічкові немає кінця й краю. Ліпше перенесу думки на папір. Гай-гай, у чиїсь душі вчинять подібний фонтан, а той другий передасть його третьому. І втішиться на небі Микола. Тоді війне в моє лице вдячним вітерцем, якщо буятиме весна, погідним дощем — влітку, діамантовим сніжком — взимку. Або ж ляже на плече жовтим листком, бо наступить осінь.

Господи, благослови на працю. Хай буде на славу Твою.

2. Крилаті коні думок виявили непокору — стали дибки. З переможним іржанням помчали назад — моїми же, але зарослими лободою стежками. І принесли туди, де натхненно звучала мелодія мого школярства. А вона завжди у злагоді з вересневим небом, в глибоких синіх водах якого полоще пишне гілля тітонька Тополя. Сама ж я, восьмикласниця, за дерев'яною партою, що з просмоленою кришкою. На мені коричнева сукенка і чорний фартушок. Біляві кіски, перехоплені рожевими стрічками, вільно лежать на високих плечах. Сиджу за останньою партою, адже найвища у класі. Страшенно напружую слух, щоб через базікання хлопчиків, що спереду, увібрати розповідь учительки російської літератури та мови. Вона маленька, кругленька, запнута кучерявим волоссям і незмінно на височезних обчасах.

Елегантно струшує кучерями й розкажує про ідейну кризу Миколи Гоголя. На підтвердження пересипає мову цитатами Белінського.

Далі бачу себе в університетській аудиторії. Викладачка стишила голос, коли розповідала про душевну хворобу Гоголя, його зраду ідеалам, бо ж відійшов від революційних демократів. З грубезного, чорного кольору тому вихоплює цитати того же критика, Несамовитого.

Думається, і вчителька, і викладачка чесно виконали покладене на них безбожним районним відділом освіти, кафедрою, міністерством та комуністичною партією завдання. І сон обох був вельми міцний, бо ж свою зарплату вони «чесно» відпрацьовували. Обидві не трудили голови, щоб збагнути суть Гоголівського зболеного слова і передати учням. Наслідок їхніх установок (за Кашпіровським) на лице. Так, я читала другий том «Мертвих душ». Проте без інтересу, упереджено. Бо мої очі ковзали буквами холодно і поверхово. Мене не зачіпали геніальні повороти пера великого Майстра слова. Серце моє німувало. Обплутане брехливими словами іновірців, воно байдуже сприймало емоційні вигуки автора, його заклики, повчання.

Слава Господу Богу, що привів мене через багацько років спотикань у грішному світі знову до безсмертної книжки. Прочитала її на одному

диханні й заплакала. Це потім, коли перечитувала, дала волю думкам. Деякі з них відбила на папері.

3. Початок твору: «Зачем же выставляют напоказ бедность нашей жизни и наше грустное несовершенство, выкапывая людей из глуши, из отдаленных закоулков государства? Что же делать, если такое свойство сочинителя и так уже заболел он сам собственным несовершенством, и так уж устроен талант его, чтобы изображать ему бедность нашей жизни, выкапывая людей из глуши, из отдаленных закоулков государства! И вот опять попали мы в глушь, опять наткнулись на закоулок».

Гоголь передбачав незадоволення читачів нецікавою для них темою. Адже в його книзі нема місця коханцям, чи панам у салонах, панянкам на м'яких фотелях. Натомість представляє провінційний прошарок, герої якого з грубими манерами і приземленими інтересами. Вони тягнуть ноги і човгають, а за столом плямкають губами. Та автор підкорився вищій силі: зобразив людей «з глуши». Він любить об'єкт свого зображення, захоплюється ним, про що свідчить вигук: «Зато какая глушь и какой закоулок!».

4. Микола Гоголь якось обмовився Василю Жуковському, придворному поету, і Василю Панову, своєму помічнику в Римі: задумав поему в

трьох частинах. Щось на зразок Дантового пекла, чистилища і раю. Мріяв провести своїх героїв через пекло сьогодення і душевного чистилища до відчуття райського блаженства.

Сучасники Гоголя свідчили: під час роботи над поемою він просив небо бути до нього милостивим і водити його пером. Напевно, автор «Мертвих душ» передбачав неприйняття критиками його праці, також своє переживання з приводу відчуження товаришів-демократів.

Господь Гоголя укріпив — друга книжка була написана. Однак людина слабка, губиться перед нищівною критикою друзів: Гоголь спалив своє дітище. Недруги радо плескали в долоні. Вчинок Гоголя пояснювали згодою автора з ними, їхнім аналізом твору. Мовляв, Гоголь зрозумів, що збочив з дороги, яка приведе до вселенської радості через селянську революцію.

Попри прикрі моменти, найголовніші тексти Гоголя залишились.

5. Розбудовуючи незалежну республіку, озирайтеся на заповіді великих пророків. Внутрішнім зором вони доходили до клопотів прийдешніх поколінь. У спадок залишили нам Вічні книги зі своїм баченням справедливого громадянського суспільства. Серед таких другий том вихідця з Диканьки, що на Полтавщині,

Микоші Яновського, більше відомого як письменник Микола Гоголь.

6. У першій главі Гоголь розробляє тему виховання молодого покоління. Головне місце відведено юнакам, на плечі яких ляже іго керування провідними галузями держави. Вони очолять народ і, послуговуючись магічним словом «Вперед!», поведуть його на розбудову.

«Не забудьте, что книга эта есть только экспозиция, введение в поэму. Что автор обещает еще две такие же большие книги, в которых мы снова встретимся с Чичиковым и увидим новые лица», — вигукував Белінський, по прочитанні першого тому.

Таким «новим лицом» другої книжки став Андрій Іванович Тентетников. На прикладі навчання, служби і подальшого життя цього героя ми, сьогоднішні, отримали настанови щодо виховання в навчальному закладі повноцінного громадянина.

Дитиною Андрійко вирізнявся серед дітей гострим розумом. Був жвавим хлопчиком, але задумливим. Для отримання знань батьки його влаштували в училище. Директором цього закладу був чоловік досить оригінальний, «из причудами». Олександр Петрович «имел дар слышать природу русского человека и знал язык, которым нужно

говорить с ним. Никто из детей не уходил от него с повиснувшим носом: напротив, даже после строжайшего выговора чувствовал он какую-то бодрость и желание загладить сделанную пакость и проступок».

Головним своїм завданням педагог вважав розбудити в дитині чинолюбство: «честолюбие называл он силою, толкающую вперед человека, — без которого не подвигнешь его на деятельность»; «многих резвостей и шалостей он не удерживал вовсе: в первоначальных радостях видел он начало развития свойств душевных. Они были ему нужны затем, чтобы видеть, что такое именно таится в человеке». Найпотрібнішою дисципліною для дитини наставник хлопчаків вважав науку про життя, а не «педантские» терміни, якими хизувалися з кафедр професори.

Дітей малоздібних Олександр Петрович випускав на службу з першого курсу. Казав: такі діти повинні бути терплячими і роботящими виконавцями, а продовження навчання для них зашкодить суспільству. Цим дітям від природи дано небагато. Довге навчання розвине в них поверховість і пиху.

Про хлопчиків обдарованих говорив: «мне нужно долго повозиться». Наставник розвивав у таких високий розум, що вміє перебороти образи і не буде роздратованим. Згідно з теорією

Олександра Петровича, син вітчизни, котрий візьме на себе керування державою, повинен зберігати «посреди каких бы то ни было огорчений высокий покой».

Задля виховання громадянського почуття, учитель розповідав вихованцям про труднощі, яких у майбутньому вони зазнають на всіх щаблях державної служби. Називав перешкоди, спокуси, зваби для держслужбовця. При цьому нічого не прикрашав, не малював вихованцям їхнього щасливого майбутнього. І наука давала гідні плоди. «Странное дело! Оттого ли, что честолюбие уже так сильно было в них возбуждено, говорящее юноше: *вперед!* — это слово, производящее такие чудеса над русским человеком, — то ли, другое ли, но юноша с самого начала искал только трудности, алча действовать только там, где трудно, где нужно было показать большую силу души».

Дійсно, вихованці Олександра Петровича очолювали хиткі посади. Інші з них пішли і влаштувались на «доходних» місцях, де зазнали впливу хабарників та брехунів.

Тентетников не довго вчився у мудрого учителя. Натомість цю посаду обіймав добрий і старанний Федір Іванович. Він мав дещо інші погляди на виховання. Найперше його вимога — це тиша і складені на парті руки вихованців. При ньому хлопчики ходили парами, взявшись за руки.

За партами вони сиділи відповідно до росту, а не рівня природного розвитку. Та й інші учителі викладали свої предмети завчено. Сипали на дітей важкі наукові терміни та чужі слова. Найгірше, що в учнів «терялось уважение к начальству и власти: стали насмехаться и над наставником, и над преподавателями».

Андрійко слухав розігрітих за кафедрою професорів, а подумки бачив Олександра Петровича, колишнього наставника, його мову — спокійну й переконливу. Шанолюбство в хлопчині було збуджене, однак його душа ще не встигла загартуватися, не була готовою до зустрічі з труднощами.

На службі Андрій Іванович зійшовся з колегами, «что называется огорченные люди». На перший погляд добрі люди, а в дійсності безпорадні, нетерплячі до інших. Їхня палка мова, критика керівництва подіяли на Андрія Івановича. Він став дратівливим, замічав дрібниці, на які раніше не звертав уваги. Почав упереджено ставитися до свого начальника. Немовбито якийсь злий дух штовхав його в спину, наказував діяти наперекір Федору Федоровичу, неприємно вразити його.

Наш герой звільнився від держслужби (хоча інколи до роботи виявляв іскри таланту). Перейнятий високим покликом піклуватися про

селян, прибув у рідні місця. Прагнув вірою і правдою довести свою відданість царю та вітчизні. Однак селянської роботи він не знав. Отож швидко збайдужів до добровільно взятих обов'язків. Розчарований, Тентетников ходив у халаті. Він пізно вставав, довго вмивався, ще довше снідав. Потім біля вікна обдумував книжку про Росію, яку напише. Тобто уподібнився у відомого читачам Обломова, «став не то доброе, не то дурное существо, а просто — копитель неба... которым имена — увальни, лежебоки, байбаки и тому подобные». Одним словом, трутні.

Інколи Тентетников ліниво переглядав газети і журнали. В очі кидалися імена колишніх товаришів з училища. Вони встигли сказати про себе успішними справами на державних посадах. Ось тоді сум підкрадався Андрію Івановичу до серця. Протиним він бачив свій образ життя. Перед його зором, мовби живий, стояв Олександр Петрович. У Тентетника «градом лились из глаз его слезы, и рыданья продолжались почти весь день».

Хіба не актуальна для нас тема виховання громадянина?

Вклонімся нашому великому співвітчизнику за мудрі поради. Вони й через віки хвилюватимуть українців. А ще викликатимуть роздуми: Чи я поважаю керівників держави, свого начальника на роботі?

Можливо, чинолюбство є золотим ключиком до дверей вартісного життя українського народу.

7. Другий том «Мертвих душ» Гоголь спалив, а через дев'ять днів і сам пішов із життя. Припускаю, Гоголя підштовхнула до такого вчинку безжальна критика його праці та поголос щодо його психічної нерівноваженості. Останню підкинули радикали. Вони настійливо формували в суспільстві цю шкідливу думку.

Та Господь не допустив, щоб головні засади праці Гоголя пропали без сліду. У чорновому варіанті збереглося п'ять глав. Ті, що мають вуха й очі, зрозуміють їхнє цінне наповнення.

Нині Україна возом суне до цивілізованих країн Європи. При цьому вимагає до своєї парсуни поваги, бо ж сама себе вважає рівною серед них.

Земляче, вслухаймося в пророче слово Гоголя. Воно підкаже, як позбутися національних вад, допоможе пересісти в круте авто.

8. Хоча перша фраза книги засвідчила неспокійний настрій автора, але на вигук в «глуши»: «Силы небесные, как здесь просторно!», здатен переповнений любов'ю до вітчизни, навіть відсталої в плані цивілізації, її вірний син.

Маємо нагоду прослідкувати шлях геніального авантюриста Чічікова. Йой, він таки

змінився. Співчуває жебракам, роздумує над долею країни, в якій живе, і сам трохи постарів. Нині візок його з дахом; їздовий, коні та упряж нібито зносилися. Але вираз обличчя, «приличье» та «обхождение» Чичикова не зазнали глибоких змін. «Даже как бы еще приятнее стал он в поступках и в оборотах, еще ловчее подвертывал под ножку ножку, когда садился в кресло; еще более было мягкости в выговоре речей, осторожной умеренности в словах и выражениях, более умения держать себя и более такту во всем.»

Одне речення, а скільки інформації про героя! Чому критики дряпали пером про занепад художнього хисту Гоголя?

Релігія дала сили авторові, огорнула його дітище сіянням. Зображення тогочасного життя Росії в другому томі розширилося. В ньому наразі не тільки мертві душі, а й живі. Вони є сіллю землі.

9. Літературна біографія Миколи Гоголя не довга, всього двадцять три роки. З них сімнадцять письменник працював над «Мертвими душами». Але важить, що його творчий розвиток проходив швидко. Адже між виходом у світ першого циклу повістей і початком роботи над «Мертвими душами» всього три-чотири роки. Поему писав за кордоном, у вічному місті Римі. Перша книга побачила світ 12 травня 1842 року. Окрилений,

Гоголь у кінці червня писав Жуковському: щойно опублікована праця є «крыльцом ко дворцу, который задуман строиться в колоссальных размерах».

10. Літературні критики розчарувалися в Гоголі. Їх дратувало звернення автора за допомогою до небесних сил, віднайдення автором Божого сліду в живих людях. Белінський закликав Гоголя публічно визнати свій тяжкий гріх новими творами на кшталт попередніх. А революційний демократ Чернишевський висловлював сподівання, що другий том відповідатиме «предыдущим творениям писателя».

Радянські літератори і поготів: не визнавали другої книжки «Мертвих душ» шедевром. Доводили: авторові не вистачало передового світогляду епохи. Мовляв, Гоголь жив за кордоном і був позбавлений спілкування зі справжніми особистостями історії. Вони допомогли би талановитій голові розібратись у складних питаннях. Він же перебував у колі поетів Жуковського і Язикова, художника Іванова, колишньої флейлін царського двору Смирнової-Россет. Це їхні настрої відбиті у його книжці.

Усі критики, ніби змовилися, стверджували: Гоголь, незадоволений другою книжкою, дуже

страждав. З цієї причини він спалив свою працю. Називали і точну дату з'яви симптомів ідейної кризи письменника — середина сорокових років XIX століття. Казали: у неврівноваженому стані Гоголь працював над другим томом. Щоправда, не відмовляли Гоголю в художній досконалості твору, в тому, що його письменницький талант зображення дійсності виріс. Останнє пояснювали тим, що Гоголь переживав хвилини духовного просвітлення. Тоді інстинкт художника переважав у ньому проповідника.

11. Для гордої, самодостатньої душі властиво недосягне для її розуміння ганити, паплюжити, а особистість, мозком і руками якої створене прекрасне, — принижувати. Буває, заздрісні ставлять на авторові печатку душевної хвороби, збочень, зраді батьківщині. Ці речі вкрай небезпечні. Приміром, живуча легенда про душевну хворобу Гоголя. Серед осіб, далеких від мистецтва, науки, політики, тобто простолюддя, ходять неймовірні щодо цього легенди. Їх передають стишено, з серйозним виразом обличчя. А коли розмова доходить до кульмінації — небіжчик повернувся набік у труні, — то всі співчутливо похитують головами. Боже, Праведний і Великий, чому не затулиш погані роти?

12. Почуймо Гоголя: «Ніколи не йшов я на згоду з власним сумлінням, зносив усі випробування, Тобою, Боже, послані на мою голову, бо вірив, що поемою своєю, справою життя мого, виконаю свій обов'язок перед Росією! — голос його звучав гордо і щасливо, хоч і гіркими були вимовлені слова. — Така, мабуть, доля моя: ворогувати зі своїми земляками. Хтось незримий пише переді мною своїм жезлом — тож терпіння й віра, що ім'я моє після мене стане щасливішим за його носія, що, може, нащадки тих моїх земляків, з очима, вологими від сліз, вимовлять слова примирення моїй тіні, може, це підтримує мене на хресному шляху!» (з книги Олексія Полторацького «Мандри Гоголя».)

Серпень — вересень 2004 року

*Лист головному редактору газети «Наша віра»
Сверстюку Євгену.*

Шановний пане Євгене! Про те, що познайомлюся з Вами і Ви запропонуєте передати в редакцію, яку очолюєте, написане про Гоголя, я й мріяти не могла. Адже наша зустріч відбулось спонтанно. Її по-доброму «спровокував» Юрій Каверін, з яким я поділилась враженням від другого тому «Мертвих душ».

Свою писанину назвала би записками-роздумами,

або есеями.

Зізнаюсь, я не дослідниця спадщини великого письменника. Я просто в Майстра вчуся, бо маю потребу писати.

Думається, про виховання громадянина згідно з баченням Гоголя можна надрукувати. Ця тема на часі.

З повагою і вдячністю Лідія Гулько

Пантелеймон Куліш

115 років від дня смерті Пантелеймона Олександровича Куліша. Вшануймо пам'ять духовного предтечі доброю згадкою. Адже поколінню, що навчалося в радянській школі, відомий лише карикатурний Куліш — буржуазний націоналіст, недруг національного пророка Тараса Шевченка.

Майбутній просвітитель і потужний письменник народився 7 серпня 1819 року в містечку Вороніж Чернігівської губернії (тепер Сумська область), в козацько-старшинській родині. Його батько Олександр КУШІЛЬ вів образ життя заможного хлібороба. Мати Катерина, дочка козацького сотника Івана Гладкого, неписьменна жінка, привила синові любов до рідного краю, до пісні та старовини.

Закінчивши Новгород-Сіверську гімназію,

хлопчина переїхав до Києва. Він слухав курси словесності та права у щойно відкритому Київському університеті імені святого Володимира. Через те, що його батько не мав документа про чин дворянства, то не зміг закінчити університету. Далі учителював у Луцьку та Петербурзі. 1843 року Куліш познайомився зі Шевченком. Обидва належали до найяскравіших постатей українства у російській столиці. Проте їхній зв'язок був не простий. Сенса життя Куліш бачив у тому, щоб просвітлювати співвітчизників, долучати їх до здобутків світової культури.

«Я не поет і не історик, ні!
Я — піонер з сокирою важкою:
Терен колючий в рідній стороні
Вирубую трудящою рукою.» («Піонер»)

Не кров і революція, а світло науки і культури, за Кулішем, здатні піднести менталітет українського народу.

«Ні, світла, світла, більш нічого!
Сим визволим сліпого брата:
Не буде суєсловить Бога,
Не стане вихваляти ката.» («Епілог»)

Бачимо, що культурологічні заклики Куліша

надто різнилися від Шевченкових «громадою обух сталить». Куліш засуджував Шевченка і за «замилування кривавою гайдамаччиною».

Визнання Кулішу приніс історичний роман «Чорна рада», завершений 1 вересня 1846 року.

У січні 1847 року Куліш стає на рушник із 18-літньою Олександрою Білозерською (згодом — відома письменниця Ганна Барвінок). Тарас Шевченко запрошений на весілля за старшого боярина.

1857 року, нарешті, вийшов друком роман Куліша «Чорна рада». І відразу українською та російською мовами. Українство зустріло книгу Куліша захоплено. Тарас Шевченко відгукнувся листом: «Я вже її двічі прочитав, прочитаю і третій раз, і все-таки не скажу більш нічого, як спасибі».

На прикладі названого роману видно, що Куліш у своїх поглядах розійшовся з більшістю українських патріотів. Куліш розвінчав національний ідеал, славу запорозьких козаків, безстрашних в обороні своєї волі. Запорожці, за Кулішем, після Хмельницького перетворилися на збіговисько волоцюг. Так, вони виявляли звитягу і сміливість. Проте поводитися мов дикі гультіпаки, бо не визнавали жодної сталої волі.

Не дивно, що українське панство, яке замилувалося давньою славою батьківщини, відійшло від Куліша.